

Sygn. akt IV CSK 309/12

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 8 lutego 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Marta Romańska

w sprawie z powództwa E. M., małoletniego J. M.
i M. M.
przeciwko A. V. AG w Köln w Niemczech
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 8 lutego 2013 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 7 marca 2012 r.,

- 1) **oddala skargę kasacyjną i nie obciąża powodów obowiązkiem zwrotu pozwanemu kosztów postępowania kasacyjnego,**
- 2) **przyznaje adw. Z. D. – D. od Skarbu Państwa (Sądu Apelacyjnego) kwotę 3600 (trzy tysiące sześćset) zł tytułem nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powodom z urzędu w postępowaniu kasacyjnym, podwyższając ją o należny podatek VAT**

Uzasadnienie

Powodowie po ostatecznym sprecyzowaniu powództwa domagali się zasądzenia od pozwanego A. V. AG w Köln (Niemcy):

E. M.

- kwoty 25 000 euro z 5,5% tytułem zadośćuczynienia za ból, osamotnienie, zawiedzione nadzieje i konieczność ograniczenia planów życiowych,
- kwoty 15 000 euro z 5,5% tytułem zadośćuczynienia za związane z żałobą cierpienia wykraczające rozmiarem i ciężarem poza normalne ramy i prowadzące do depresji,
- 15.000 euro z 5,5% tytułem odszkodowania za pogorszenie sytuacji,
- 600 euro renty miesięcznie z 5,5% w stosunku rocznym począwszy od dnia 23 kwietnia 2007 r.

J. M.:

- kwoty 10 000 euro z 5,5% tytułem zadośćuczynienia za cierpienia związane z żałobą wykraczające poza normalne ramy swoim rozmiarem i ciężarem,
- kwoty 25 000 euro z 5,5% za ból, krzywdę, zawiedzione nadzieje, osłabienie aktywności życiowej, powodujące utratę możliwości polepszenia warunków życiowych w przyszłości w związku z brakiem wsparcia i wzorca ze strony ojca w dalszym życiu i konieczność ograniczenia planów życiowych,
- kwoty 15.000 euro z 5,5% tytułem odszkodowania,
- 300 euro miesięcznie renty z 5,5% w stosunku rocznym począwszy od dnia 23 kwietnia 2007 r.

M. M.:

- kwoty 15 000 euro z 5,5% tytułem zadośćuczynienia za cierpienia związane z żałobą wykraczające poza normalne ramy, z objawami depresyjnymi,
- kwoty 25 000 euro z odsetkami w wysokości 5,5% - jako zadośćuczynienia za ból spowodowany poczuciem wyobcowania w związku z przeżywanym sieroctwem wywołującym wyjątkowe poczucie osamotnienia, zawiedzione nadzieje, psychiczne osłabienie aktywności życiowej spowodowanej utratą możliwości korzystania ze wzoru, wsparcia i opieki jakiej doznawał ze strony ojca, co wpływa negatywnie na jego warunki życia i nauki obecnie, ogranicza w budowaniu poczucia wartości

i ma wpływ na budowanie i planowanie przyszłości w związku z utratą autorytetu i oparcia ze strony ojca,

- kwoty 15 000 euro z 5,5% tytułem odszkodowania,
- 300 euro miesięcznie renty z 5,5% w stosunku rocznym począwszy od dnia 23 kwietnia 2007 r.

Powodowie wnieśli także o zasądzenie od pozwanego kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego w wysokości 3.790 euro.

Sąd Okręgowy w B. wyrokiem z dnia 13 października 2011 r. zasądził od pozwanego na rzecz E. M. i M. M. tytułem zadośćuczynienia kwoty po 10.000 euro z odsetkami w wysokości 4% w stosunku rocznym od dnia 4 grudnia 2008 r. do dnia zapłaty, oddalił roszczenie o zadośćuczynienie na rzecz J. M. w całości i roszczenia o wyższe zadośćuczynienia na rzecz E. M. i M. M. Tytułem renty Sąd Okręgowy zasądził od pozwanego na rzecz M. M. po 125 euro miesięcznie, płatne do 10-ego każdego miesiąca z 5,5% w stosunku rocznym poczynając od dnia 8 października 2008 roku do dnia zapłaty, na rzecz J. M. po 100 euro miesięcznie płatne do rąk E. M. jako ustawowej przedstawicielki małoletniego z 5,5% w stosunku rocznym, poczynając od dnia 8 października 2008 r., do czasu ukończenia przez powodów 26 roku życia, oraz na rzecz E. M. po 100 euro miesięcznie, płatne do 10-ego dnia każdego miesiąca z 5,5% w stosunku rocznym poczynając od dnia 8 października 2008 roku do 1 marca 2020 r. Sąd Okręgowy oddalił dalej idące powództwo o zapłatę renty; w całości oddalił powództwo o zapłatę odszkodowania oraz rozstrzygnął o kosztach procesu.

Sąd Apelacyjny, po rozpoznaniu sprawy na skutek apelacji powodów i pozwanego, zmienił wyrok Sądu Okręgowego o tyle, że podwyższył odsetki od zadośćuczynienia przyznanego M. i E. M. do 5,5% i zasądził je od 18 września 2008 r.; zasądził od pozwanego na rzecz J. M. zadośćuczynienie w kwocie 3.000 euro z odsetkami w wysokości 5,5% w stosunku rocznym od dnia 18 września 2008 r. do dnia zapłaty; zasądził od pozwanego na rzecz M. M. tytułem skapitalizowanej renty za okres od dnia 24 kwietnia 2007 r. do dnia 26 września 2007 r. kwotę 627 euro z odsetkami w wysokości 5,5% w stosunku rocznym od dnia 27 września 2007 r. do dnia zapłaty oraz tytułem renty, poczynając od dnia 27 września 2007 roku do dnia 1 marca 2014 r., kwoty po 125 euro miesięcznie; na rzecz J. M.

tytułem skapitalizowanej renty za ten sam okres kwotę 510 euro z analogicznymi odsetkami oraz rentę od dnia 27 września 2007 r. do dnia 1 marca 2020 r. po 100 euro miesięcznie; na rzecz E. M. tytułem skapitalizowanej renty za ten sam okres kwotę 510 euro z odsetkami w wysokości 5,5% w stosunku rocznym od dnia 27 września 2007 r. do dnia zapłaty oraz rentę poczynając od dnia 27 września 2007 roku do dnia 1 marca 2020 r. w wysokości po 100 euro miesięcznie; wszystkie renty płatne do dnia 10 - go każdego miesiąca z 5,5% w stosunku rocznym w razie uchybienia w płatności którejkolwiek z rat. Sąd odwoławczy oddalił roszczenia powodów o zadośćuczynienie i rentę w pozostałym zakresie, zaś roszczenia o odszkodowanie w całości; oddalił obie apelacje w pozostałej części oraz orzekł o kosztach postępowania za obie instancje.

Sąd Apelacyjny za podstawę rozstrzygnięcia przyjął następujący stan faktyczny: H. M. - mąż powódki E. M. i ojciec powodów J. i M. M. zginął 15 kwietnia 2007 r. na terenie Niemiec w wypadku drogowym, którego sprawcą był obywatel Niemiec ubezpieczony u pozwanego ubezpieczyciela niemieckiego. Pozwany wypłacił dobrowolnie powodom kwoty 11.973,12 zł i 5.728,80 zł odszkodowania za zniszczony samochód, 6.244,32 zł z tytułu kosztów pogrzebu i kosztów poniesionych na terenie Niemiec, 5.000 zł jako zwrot kosztu pomnika i 1.100 zł za usługę pogrzebową kościelną. E. i H. M. byli małżeństwem od 1980 r. H.M. wyjechał do Belgii w celach zarobkowych i z osiągniętych zarobków wspierał rodzinę, przysyłał pieniądze na spłatę kredytu zaciągniętego na budowę domu, na utrzymanie domu, bieżące wydatki, modernizację sklepu powódki. Zarobki pochodziły z pracy wykonywanej nielegalnie, dochodów z której H. M. nie ujawniał, nie składając zeznań podatkowych za lata 2003 – 2006. Powódka w dacie wypadku i później prowadziła działalność gospodarczą i osiągała niewielkie dochody, również przeznaczone na potrzeby rodziny. Działalność tę przestała prowadzić w 2011 r. Śmierć H. M. spowodowała dla powodów utratę opieki i wsparcie psychicznego oraz materialnego z jego strony. U powódki i starszego syna wystąpiły stany depresyjne, u powódki ponadto nerwica narządowa i zaburzenia adaptacyjne. Młodszy syn, J. ze względu na wiek nie rozumiał powstałej sytuacji, zamknął się w sobie, unikał zajęć, na których poruszano tematy rodziny. Obydwaj synowie korzystali z pomocy psychologa. Powódka musiała zaciągnąć długi,

wyprzedawać rzeczy, ograniczyć wydatki domowe i korzystać z materialnego wsparcia rodziny, a także z pomocy społecznej. W marcu 2009 r. dochód rodziny został ustalony na kwotę 1.331,56 zł. W innym okresie na 1.033,96 zł. Renta rodzinna wynosi po 237,79 zł. Usprawiedliwione potrzeby małoletniego J. M. Sądy oszacowały na 600-700 zł miesięcznie, natomiast potrzeby M. M., który studiuje - na 1 200 zł miesięcznie. Możliwości zarobkowe H. M. określono na ok. 2 000 zł miesięcznie.

Sąd Apelacyjny zgodził się z Sądem Okręgowym, że żądania powodów należy oceniać na gruncie prawa niemieckiego, jednak wniosek ten oparł nie na przepisach prawa prywatnego międzynarodowego, którymi kierował się Sąd Okręgowy, lecz wywiódł go z mającej pierwszeństwo Konwencji o prawie właściwym dla wypadków drogowych sporządzonej w Hadze w dniu 4 maja 1971 roku (Dz. U. z 2003 r. Nr 63, poz. 585), której art. 3 za prawo właściwe uznaje prawo wewnętrzne państwa, w którym nastąpił wypadek. Prawo to określa w szczególności przesłanki i zakres odpowiedzialności, istnienie oraz rodzaj obrażeń ciała lub szkody, za które należy się odszkodowanie, jak też rodzaj oraz zakres szkód (art. 8 pkt 1, 3, 4) i jest stosowane bez wymagania wzajemności, także gdy nie jest prawem Umawiającego się Państwa (art. 11). Mimo więc, że Niemcy nie są stroną Konwencji do roszczeń powodów zastosowanie znajdzie prawo niemieckie.

Za podstawę odpowiedzialności sprawcy wypadku Sądy obu instancji uznały § 823 ust. 1 BGB, zgodnie z którym kto rozmyślnie albo z niedbalstwa narusza bezprawnie m. in. życie drugiego, jest obowiązany wynagrodzić mu szkodę stąd powstałą. Z tytułu umowy ubezpieczenia łączącej pozwanego ze sprawcą wypadku, ubezpieczyciel ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za sprawcę. Sądy stwierdziły ponadto, że obowiązek odszkodowawczy generalnie obejmuje szkodę majątkową. Zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową w prawie niemieckim domagać się można, zgodnie z postanowieniem § 253 ust. 1 BGB, tylko w przypadkach określonych przez ustawę, do których należy (ust. 2) uszkodzenie ciała lub zdrowia. Opierając się na dokonanej w orzecznictwie Federalnego Sądu Najwyższego wykładni powyższych przepisów Sądy przyjęły, że odszkodowanie o charakterze zadośćuczynienia przysługuje rodzinie zabitego tylko wówczas, kiedy

poniosła szkodę na zdrowiu przekraczającą stopień, jaki zwykle wywołuje śmierć osoby bliskiej. Sąd pierwszej instancji uznał, że taki skutek powstał u powódki i M. M., natomiast Sąd odwoławczy ocenił, że uszczerbek tego rodzaju dotknął także J. M., który żyje w rodzinie mającej problemy psychologiczne wynikłe z przeżywania żałoby powikłanej przez matkę i brata. Konsekwencją są schorzenia somatyczne, stany lękowe i problemy wychowawcze, które nie wystąpiłyby, gdyby H. M. nie zginął w wypadku. Ostatecznie Sąd Apelacyjny uznał, że zachodzą podstawy do przyznania odszkodowania za uszczerbki na zdrowiu spowodowane wiadomością o śmierci męża i ojca wszystkim powodom. Za właściwe odszkodowanie dla E. i M. M. Sąd Apelacyjny uznał kwoty po 10 000 euro, zasądzone przez Sąd Okręgowy, natomiast odszkodowanie dla J. M. określił na poziomie 3 000 euro. Termin, od którego powodowie mogą domagać się odsetek od odszkodowań Sąd Apelacyjny określił na podstawie § 3a ust. 1 ustawy z dnia 5 kwietnia 1965 r. o ubezpieczeniu obowiązkowym posiadaczy pojazdów mechanicznych (PflVG – BGBl. I 1965, 213)), nakazującego ubezpieczycielowi złożenie osobie uprawnionej do odszkodowania najpóźniej w ciągu trzech miesięcy umotywowanej oferty odszkodowania, jeżeli obowiązek odszkodowawczy jest bezsporny i szkoda została wyceniona; lub udzielić umotywowanej odpowiedzi na twierdzenia wniosku, jeżeli obowiązek odszkodowawczy jest kwestionowany lub niejednoznaczny albo szkoda nie została do końca wyceniona. Termin ten biegnie od doręczenia wniosku ubezpieczycielowi lub pełnomocnikowi do regulacji szkód. Paragraf 3a ust. 2 PflVG przewiduje oprocentowanie roszczenia według stopy przewidzianej w § 288 ust. 1 BGB (Bürgerliches Gesetzbuch), jeżeli w ciągu trzech miesięcy nie nastąpi złożenie oferty. Sąd odwoławczy stwierdził, że przewyższający normalne odczucia żałoby uszczerbek doznany przez powodów ujawnił się dopiero po upływie roku, termin dla roszczenia z nim związanego liczyć należy więc dopiero od zgłoszenia dokonanego w dniu 17 czerwca 2008 r. poprzez doręczenie odpisu pozwu nominowanemu korespondentowi pozwanego. Pozwany nie złożył w ciągu 3 miesięcy oferty odszkodowania, co uzasadnia zasądzenie odsetek od 18 września 2008 r. Wysokość odsetek oznaczona została na podstawie § 288 ust. 1 zd. 2 BGB w zw. z § 247 ust. 1 BGB, przy przyjęciu stopy 5,5%.

Za podstawę prawną roszczenia o rentę Sądy uznały § 10 ust. 2 i § 13 ust. 1 ustawy z dnia 3 maja 1909 r. o zasadach ruchu drogowego (StVG – BGBl z 2003 r., I S 310, 919), określające krąg uprawnionych (osoby, względem których ciążył na zmarłym obowiązek alimentacji) i rodzaj świadczenia - odszkodowanie w postaci renty pieniężnej na przyszłość, zasady ustalania której określa § 843 ust. 2-4 BGB. Powodowie byli objęci obowiązkiem alimentacyjnym H. M., jego śmierć spowodowała pogorszenie sytuacji materialnej powodów, w związku z czym przysługuje im roszczenie rentowe, które ma charakter odszkodowawczy i odpowiada świadczeniu do jakiego byłby zobowiązany H. M. podczas przypuszczalnego trwania życia. Sądy ustaliły rozmiar obowiązku alimentacyjnego H. M. według przepisów § 1360 zd. 1, § 1360a zd. 3 BGB oraz § 1601 i § 1602 BGB. Za podstawę oznaczenia rozmiaru świadczeń alimentacyjnych Sądy nie przyjęły zarobków uzyskiwanych przez zmarłego z nielegalnej pracy w Belgii, ponieważ według prawa niemieckiego praca taka traktowana jest jako sprzeczna z dobrymi obyczajami, a roszczenie o wynagrodzenie za jej wykonywanie – jako nieistniejące. Sąd Apelacyjny wskazał, że podobny pogląd wyrażany bywa także w oparciu o przepisy prawa polskiego. Zamiast tego Sądy ustaliły możliwości zarobkowe H. M., wskazując, że przy ustalaniu renty przewidzianej w § 10 ustawy o zasadach ruchu drogowego w zw. z § 844 BGB przeprowadza się prognozę, jak układałyby się stosunki alimentacyjne pomiędzy uprawnionym a zobowiązanym, gdyby ten żył nadal. Możliwości zarobkowe zmarłego oszacowane zostały na 2 000 zł netto miesięcznie, natomiast powódki na 1 000 - 1 100 zł miesięcznie netto. W konsekwencji Sąd Odwoławczy zaakceptował wysokość świadczeń rentowych zasądzoną przez Sąd Okręgowy i ich datę początkową. Określając termin, do którego H. M. byłby zobowiązany do świadczeń, Sąd Apelacyjny powołał się na doktrynę prawa niemieckiego i na tej podstawie przyjął jako podstawę ustalenia okresu świadczeń rentowych przypuszczalny czas, w jakim mógłby te świadczenia przekazywać H. M. Uprawnienie M. M., który jest już pełnoletni, ale nadal się uczy w systemie dziennym Sąd ustalił do chwili ukończenia przez niego studiów, tj. do 1 marca 2014 r. Co do J. M. uznał, że obecnie można prognozować jedynie, iż będzie się uczył co najmniej przez okres podlegania obowiązkowi szkolnemu, tj. do ukończenia 18-tego roku życia, przy czym - ze względu na zakres

zaskarżenia wyroku przez pozwanego - okres za który przysługują mu świadczenia Sąd Apelacyjny określił do dnia 1 marca 2020 r. Powódka z kolei mogłaby liczyć na świadczenia alimentacyjne od męża jedynie do czasu przejścia przez niego na emeryturę w lutym 2010 r., ponieważ z racji nielegalnego zatrudnienia emerytura ta byłaby prawdopodobnie najniższa H. M. nie byłby w stanie alimentować żony bez zagrożenia dla własnego utrzymania. Termin wymagalności roszczenia o rentę oraz należne odsetki Sąd Apelacyjny oznaczył według analogicznych reguł jak w wypadku odsetek od odszkodowania za szkody na zdrowiu wynikłe z przedłużonej żałoby. Przyjął, że skoro pozwany w ciągu trzech miesięcy od dnia 26 czerwca 2007 r. nie złożył powodowi oferty zaspokojenia ich roszczeń z tytułu renty to powodowie mogą żądać odsetek od zasądzonych na ich rzecz rent od dnia 27 września 2007 roku. W konsekwencji za okres od dnia 24 kwietnia 2007 roku do dnia 26 września 2007 roku Sąd zasądził na rzecz powodów skapitalizowaną rentę i od tej kwoty odsetki od dnia 27 września 2007 roku do dnia zapłaty.

Żądanie powodów zasądzenia odszkodowania odpowiadającego polskiemu świadczeniu przewidzianemu w art. 446 § 3 k.c. Sąd I instancji oddalił w całości nie znajdując materialnej podstawy do jego uwzględnienia, ponieważ w przepisach prawa niemieckiego nie ma przepisu o analogicznej treści. Sąd drugiej instancji wskazał, że dalsze roszczenia odszkodowawcze z tytułu różnych uszczerbków materialnych, które mieściły się w granicach zakreślonych w § 10 ust. 1 zd. 2 ustawy o zasadach ruchu drogowego nie zostały przez powodów wykazane.

W skardze kasacyjnej opartej na obydwu podstawach z art. 398³ § 1 k.p.c. powodowie zarzucili:

- 1) naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię § 249 BGB, § 253 BGB, § 823 BGB, § 843 BGB, § 844 ust. 2 BGB, § 845 BGB, § 10 ust. 1 i § 13 ust. 1 StVG, art. 2 § 1 w zw. z art. 1 Konstytucji Niemiec oraz w wyniku naruszenia art. 45 w związku z art. 178 ust. 1 Konstytucji RP;
- 2) naruszenie przepisów postępowania, mające wpływ na sposób rozstrzygnięcia sprawy dotyczące art. 328 § 2 k.p.c. oraz art. 322 k.p.c. w zw. z § 823 BGB, § 249 BGB oraz § 10 ust. 2 StVG.

W konkluzji skarżący wniesli o uchylenie zaskarżonego orzeczenia w zakresie oddalenia roszczeń powodów oraz ich apelacji i przekazanie sprawy do

ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu oraz zasądzenie na rzecz pełnomocnika powodów ustanowionego z urzędu kosztów sporządzenia skargi kasacyjnej w odniesieniu do każdego z powodów.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany wniósł o oddalenie skargi kasacyjnej i zasądzenie od powodów na jego rzecz kosztów postępowania wywołanego wniesioną skargą kasacyjną według norm prawem przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

I. Najdalej idący spośród zarzutów kasacyjnych jest zarzut uchybienia art. 322 k.p.c. przy ustalaniu zakresu świadczeń odszkodowawczych należnych powodom na podstawie § 823 BGB, § 249 BGB oraz § 10 ust. 2 ustawy o zasadach ruchu drogowego, który miał doprowadzić, zdaniem skarżących, do nieważności postępowania, spowodowanej pozbawieniem ich możliwości obrony swoich praw. Powodowie uważają, że niezgodne z art. 322 k.p.c. oraz z art. 45 Konstytucji RP było oddalenie ich roszczeń odszkodowawczych z powołaniem się na nieudokumentowanie tych żądań, skoro w wypadku niemożliwości lub znacznej trudności ścisłego udowodnienia żądania sąd winien zasądzić odpowiednią sumę według swej oceny, po rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy. Powodowie podnieśli, że okolicznościami, które winny być poddane ocenie jest wielodzietność i struktura wiekowa rodziny powodów, wysokość kwot ugodzonych z rodzinami ofiar katastrofy lotniczej pod Smoleńskiem, praktyka orzecznicza sądów krajowych po wejściu w życie przepisów przewidujących możliwość uzyskania zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej, naruszenie struktury rodziny i jej dezorganizacja, powodująca konieczność zrewidowania planów życiowych oraz konieczność zastąpienia ról spełnianych przez zmarłego w codziennym życiu i w rodzinie. Wytknęli, że Sąd Apelacyjny własną ocenę zastąpił judykataми sądów niemieckich, przez co powodowie, z uwagi na nieznaną orzeczniczą sądów niemieckich, nie mogli podjąć skutecznej obrony swoich racji. Zastrzeżenia powodów nie są jednak uzasadnione. Prowadzenie sprawy sądowej przed sądem polskim, który obowiązany jest orzekać w oparciu o prawo obce, niewątpliwie powoduje dla strony problemy większe niż w wypadku stosowania prawa krajowego, jednak stan taki jest dopuszczony i akceptowany przez prawo wobec czego nie może być uznany za przyczynę nieważności postępowania.

Należy też zwrócić uwagę, że powodowie już na wczesnym etapie procesu uzyskali fachową pomoc w prowadzeniu sporu w osobie adwokata, co wyklucza skuteczność powoływania się na pozbawienie możliwości obrony swoich praw.

Z kolei przesłanką zastosowania art. 322 k.p.c. (w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., którego powodowie nie powołali), jest niemożliwość lub nadmierna trudność udowodnienia wysokości roszczenia. Uprawnienie sądu do określenia właściwej sumy odnosi się jedynie do oceny wszystkich okoliczności sprawy. Przepis ten nie zwalnia więc stron od obowiązku wykazywania wysokości swoich roszczeń, łagodzi jedynie w określonych w nim wypadkach skutki działania art. 6 k.c. Jego celem jest umożliwienie dookreślenia oceną sędziowską wysokości roszczenia niemożliwej do precyzyjnego udowodnienia, bądź możliwej, lecz wymagającej prowadzenia „nader utrudnionego” postępowania dowodowego, a więc sięgania do dowodów trudno dostępnych, wymagających szczególnych procedur pozwalających na ich uzyskanie, lub takich, możliwość skorzystania z których jest odległa w czasie lub w ogóle wątpliwa. Przepis ten nie znajduje zastosowania wówczas, kiedy już w przepisie prawa materialnego dozwolona została pewna doza swobody ocennej lub jeśli taka swoboda wynika z charakteru roszczenia, jak to ma miejsce przy roszczeniach o zadośćuczynienie (odszkodowanie) za szkody niemajątkowe, szczególnie o charakterze uszczerbków na zdrowiu, ale także przy ocenie roszczeń alimentacyjnych, których charakter i prospektywne określanie wymusza konieczne przybliżenia. W prawie niemieckim odpowiedni zakres swobody przyznaje sądowi § 253 ust. 2 BGB, uprawniający do żądania słusznego odszkodowania oraz § 1360a i § 1610 BGB. Artykuł 322 k.p.c. mógłby zatem znaleźć zastosowanie jedynie przy ustalaniu odszkodowania za dalsze koszty poniesione w związku ze śmiercią H. M. oraz koszty leczenia powodów w związku z dolegliwościami związanymi z nadmiernym przeżywaniem żałoby, jednak tylko wtedy, gdyby wykazanie tych szkód, skonkretyzowanych przez powodów, było niemożliwe lub nader utrudnione. Charakter poniesionych wydatków przeczy jednak aby ich wykazanie łączyło się ze trudnościami. Omawiany przepis nie służy zaś naprawianiu skutków braku inicjatywy dowodowej stron.

II. Zarzut dotyczący naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. (w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., którego skarżący i tym razem nie powołali) także nie jest skuteczny, ponieważ Sąd

Apelacyjny wyjaśnił w uzasadnieniu dlaczego przy wykładaniu znajdujących zastosowanie w niniejszej sprawie przepisów prawa niemieckiego posiłkował się orzecznictwem tamtejszych sądów oraz doktryny. Ten fragment uzasadnienia skarżący zacytowali nawet w skardze kasacyjnej. Wynika z niego, że Sąd Apelacyjny uznał, iż zastosowanie prawa niemieckiego wymaga przeprowadzenia procesu wykładni, w którym poza wykładnią językową uwzględnić należy także inne metody interpretacyjne, a nawet ukształtowaną linię obcego orzecznictwa. Swoje stanowisko Sąd poparł przytoczeniem art. 1143 § 3 k.p.c., który przewiduje możliwość zwrócenia się do Ministerstwa Sprawiedliwości o wyjaśnienie obcej praktyki sądowej.

III. Zarzuty zgłoszone w ramach podstawy naruszenia prawa materialnego podnoszą błędy wykładni, jakich - zdaniem skarżących - dopuścił się Sąd odwoławczy i dotyczą:

a) interpretacji § 823 BGB w różnych aspektach:

- Skarżący twierdzą, że Sąd uznał ustęp 1 tego przepisu jedynie za podstawę odpowiedzialności odszkodowawczej za uszczerbek na zdrowiu wynikły z nadmiernego przeżywania żałoby, pomijając inne szkody o charakterze materialnym, co spowodowało oddalenie roszczeń odszkodowawczych powodów z tytułu renty i odszkodowania za utratę środków utrzymania i świadczeń w naturze, koszty badań, leczenia, zadośćuczynienia, pogrzebu i utraconego bagażu. Tego samego zagadnienia dotyczy zarzut błędu w wykładni § 823 BGB polegającego na dopuszczeniu jedynie częściowego naprawienia szkody, przez pominięcie kosztów leczenia depresji osób bliskich spowodowanej przeżywaniem śmierci męża i ojca. Zarzuty te są sprzeczne z treścią zaskarżonego wyroku, w którym Sąd Apelacyjny uwzględnił zarówno roszczenia o odszkodowanie za uszczerbek na zdrowiu powodów spowodowany nadmiernym przeżywaniem żałoby, jak i roszczenia odszkodowawcze z tytułu utraty środków utrzymania, do dostarczania których zobowiązany był zmarły. Jak natomiast wynika z uzasadnienia – odmowa przyznania odszkodowania za inne koszty i wydatki nie była spowodowana interpretacją § 823 ust. 1 BGB wyłączającą z jego zakresu wskazane pozycje, w tym koszty leczenia depresji, lecz skutkiem uznania tych szkód za nieudowodnione.

- Jednocześnie skarżący podnoszą, że błędna wykładnia szkody na osobie bliskiej zmarłemu spowodowała pominięcie zadośćuczynienia za taką chorobę. Ten zarzut pozostaje w sprzeczności z poprzednim, który kwestionował zawężenie pojęcia szkody tylko do uszczerbku na zdrowiu osób bliskich zmarłego, a zatem stwierdzał, że taki tylko zakres odpowiedzialności był wywiedziony przez Sąd orzekający z treści § 823 BGB, a obecnie podnosi, że Sąd nie uznał, że omawiany przepis przewiduje odpowiedzialność za szkodę przybierającą postać choroby. Stanowisko powodów nie może być uwzględnione. Sąd Apelacyjny przyjął, że odpowiedzialność odszkodowawcza za nadmierne przeżywanie żałoby obejmuje szkody zdrowotne, jakie ten stan wywołał u osób bliskich zmarłego. Prawdopodobnie tej wykładni nie budzi zastrzeżeń w świetle treści przepisu oraz jego doktrynalnej i orzeczniczej wykładni, z których Sądy obu instancji słusznie skorzystały, ponieważ orzekanie przez sąd polski na podstawie materialnego prawa obcego mieści w sobie konieczność rozumienia tego prawa w sposób, w jaki jest ono interpretowane w kraju, w którym obowiązuje. Usuwa to ryzyko dowolności, ponieważ treść normy prawa krajowego może być różnie odczytywana w zależności od realiów społecznych, ekonomicznych i kultury prawnej, w jakiej przepis funkcjonuje.

- Wadliwości wykładni tego przepisu skarżący dopatrują się także w nieuwzględnieniu przy jego interpretacji treści art. 2 ust 1 w zw. z art. 1 Konstytucji Niemiec, przez pominięcie, że dobra podstawowe mogą być przedmiotem ochrony na ogólnych zasadach prawa deliktowego. Powołane przez powodów przepisy zaliczają do praw zasadniczych, jakie wiążą ustawodawstwo i wymiar sprawiedliwości, prawo do swobodnego rozwoju osobowości, dopóki nie narusza praw innych oraz nie wykracza przeciwko konstytucyjnemu porządkowi i nakazom moralności. Prawo to nie pozostaje w związku z przedmiotem rozpatrywanej sprawy, którym jest uszczerbek, jakim stała się dla powodów utrata osoby bliskiej, więc nie mogło wpływać na interpretację § 823 BGB, ani też stanowić samodzielnej podstawy roszczeń powodów.

b) Kolejny pakiet zarzutów odnosi się do wykładni i zastosowania § 844 ust 2 BGB (omyłkowo oznaczanego przez powodów jako art. 844 § 2 tej ustawy) oraz § 10 ust. 2 i § 13 ust. 1 StVG – obydwa te przepisy w analogiczny sposób wyznaczają

zasady ustanawiania renty odszkodowawczej dla poszkodowanych, którym zmarły w wyniku deliktu (wypadku) był zobowiązany dostarczać środki utrzymania:

- Skarżący dostrzegają błędną wykładnię i niezastosowanie tego przepisu w pominięciu przy ustalaniu wysokości kwot i okresu wypłacania odszkodowania (renty) stawek na podstawie oszacowania w oparciu o § 287 Zivilprozessordnung (ZPO). Jednak przepis ten, stanowiący w procedurze niemieckiej odpowiednik art. 322 k.p.c. nie mógł być stosowany, ponieważ należy do przepisów procesowych obowiązujących przed sądem innego państwa, tymczasem zasadą obowiązującą przy prowadzeniu postępowań w międzynarodowym postępowaniu cywilnym jest stosowanie przez sąd orzekający własnego prawa procesowego. Ponadto zarzut ten nie odnosi się w ogóle do wykładni § 844 ust. 2 BGB;

- Za wynik nieprawidłowej wykładni powodowie uważają także ograniczenie do 18 lat wieku, do którego przyznana została synom H. M. renta odszkodowawcza rekompensująca utracone świadczenia alimentacyjne ojca oraz poczytanie hipotetycznego przejścia H. M. na emeryturę za czynnik wpływający na zakres jego obowiązków alimentacyjnych. Zarzut ten jest nieuzasadniony. W prawie niemieckim § 844 ust. 2 BGB, podobnie jak mający charakter normy szczególnej § 10 ust. 2 StVG przewidują obowiązek odszkodowawczego wypełnienia obowiązku alimentacyjnego za zobowiązanego do alimentacji, który zginął w wypadku w zakresie w jakim zobowiązany podczas przypuszczalnego trwania swojego życia byłby zobowiązany do świadczeń alimentacyjnych. Czasowe ograniczenie okresu świadczeń odszkodowawczych jest więc obowiązkiem sądu, prawidłowo wyinterpretowanym z tych przepisów, a przyjęte kryteria, oparte na prognozach przyszłych losów synów zmarłego, które cechuje odpowiednio duże prawdopodobieństwo, odpowiadają regułom stosowanym przy szacowaniu szkód hipotetycznych i przyszłych. Nie odpowiada prawdzie twierdzenie, że Sąd w odniesieniu do powodów zastosował ograniczenie świadczeń alimentacyjnych do ukończenia przez nich lat 18-tu, ponieważ świadczenia dla M. M. zasądzone zostały do czasu planowanego ukończenia przez niego studiów wyższych, natomiast dla J. M. - do 1 marca 2020 r. i nie zamykają im drogi do dochodzenia dalszych roszczeń w zmienionych okolicznościach. Także powiązanie ustania obowiązku alimentowania powódki z przejściem jej męża na emeryturę odpowiada

kryteriom uwzględnianym przy oznaczaniu czasowego zakresu obowiązku świadczenia renty, skoro zasadą jest niższy wymiar świadczeń emerytalnych niż dochodu z pracy i ich powiązanie z okresem zatrudnienia i odprowadzaniem składki ubezpieczeniowej. Argumenty skarżącej, że jej potrzeby pozostaną niezaspokojone, jeśli utraci świadczenie pomijają drugą przesłankę statuującą obowiązek alimentacji, którą – według przepisów regulujących te zagadnienia w Niemczech (zasadności stosowania tych przepisów powodowie nie podważają) - jest zdolność zapewnienia utrzymania bez zagrożenia własnego utrzymania (§ 1601 BGB). Prawdliwość odniesienia powyższych zasad do rozpatrywanego stanu faktycznego stanowi już jednak przejaw stosowanie prawa materialnego a nie jego wykładnię. Tymczasem zarzuty stawiane przez skarżącą podważają jedynie interpretację przepisu, a nie jego zastosowanie.

- Nie jest też uzasadniony zarzut błędnej interpretacji pojęcia pełnej szkody, przez zawężenie należnych powodom świadczeń tylko do potrzeb uzasadnionych, skoro w świetle przepisów prawa niemieckiego, podobnie jak według prawa polskiego, alimenty są świadczeniami mającymi zapewnić utrzymanie stosowne do potrzeb, nie powodujące zagrożenia dla utrzymania zobowiązanego. Jedynie w wypadkach, kiedy zobowiązanie dotyczy dzieci do 21 roku życia obowiązek alimentacji wymaga równomiernego rozdzielenia rozporządzalnych środków na utrzymanie własne i dzieci, jednakże tylko w okolicznościach, w których potrzeby dzieci i tak zaspokojone będą w zakresie mniejszym niż słuszny.

- Nie można się także zgodzić z zarzutem, iż wykładając § 844 BGB Sąd Apelacyjny włączył do przesłanek ograniczających zakres odszkodowania (zadośćuczynienia) dla synów zmarłego miejsce ich zamieszkania. Wskazany przepis odnosi się do obowiązku zwrotu kosztów pogrzebu (ust. 1) i obowiązku wypłaty renty rekompensującej utracone świadczenia alimentacyjne należne od zmarłego (ust. 2). Jego zakresem nie jest natomiast objęte świadczenie odszkodowawcze o charakterze odpowiadającym polskiemu zadośćuczynieniu. To świadczenie należne jest bowiem na podstawie § 823 ust. 1 BGB.

- Stanowisko powodów, że Sąd Apelacyjny wadliwie odczytał pojęcie kosztów pogrzebu, co spowodowało wyłączenie z nich różnych wydatków związanych ze zwyczajami pogrzebowymi opiera się na błędnym odczytaniu przez skarżących

motywów rozstrzygnięcia, w którym odmowa wypłaty dodatkowych kosztów związanych z pogrzebem spowodowana była nieudowodnieniem faktu ich poniesienia i niewykazaniem, że ich rekompensata nie nastąpiła w ramach dobrowolnych wypłat pozwanego, nie zaś na skutek wyłączenia ich w drodze wykładni z zakresu odszkodowania.

- Zarzut błędnej wykładni § 844 ust. 2 BGB w zw. z § 845 BGB i analogicznej treści zarzut błędnej wykładni zawartego w § 845 BGB pojęcia odszkodowania za utratę środków utrzymania, prowadzącej do pominięcia w odszkodowaniu utraconych świadczeń w naturze, które powodowie otrzymywali od H. M. nie może odnieść skutku. Z ustaleń stanowiących podstawę żądań nie wynikały bowiem fakty uzasadniające potrzebę szacowania takich świadczeń. Niesporne było, że H. M. od kilku lat pracował w Belgii, do domu przyjeżdżał okazjonalnie i nie świadczył powodom bieżącej opieki, ani innych usług w codziennym bytowaniu, których utrata uzasadniałaby potrzebę zatrudnienia osoby zastępczo pełniącego jego zadania. Przepis § 845 BGB ma na uwadze wypełnianie obowiązków alimentacyjnych przez osobiste starania polegające na zajmowaniu się dziećmi i ich wychowywaniu, a także prowadzeniu gospodarstwa domowego (§ 1360 i § 1606 BGB). Słusznie więc Sąd Apelacyjny nie dokonywał wykładni tego przepisu.

- Nieskuteczny jest również zarzut naruszenia § 843 i § 844 BGB przez błędną wykładnię pojęcia szkody, uzależniającą wysokość utraconych świadczeń od uznaniowo określonych zarobków H. M., a nie od zarobków rzeczywiście możliwych do uzyskania. Określając zakres obowiązku alimentacyjnego ojca powodów Sądy obu instancji stanęły przed problemem przesłanek oceny rozmiaru tego obowiązku, skoro bezsporne było, że źródło jego dochodów stanowiła praca wykonywana nielegalnie i z tak osiągniętych dochodów łożył na utrzymanie rodziny. Sąd Apelacyjny, przyjmując za podstawę rozstrzygnięcia prawo niemieckie także przy oznaczaniu wielkości utraconych przez powodów świadczeń alimentacyjnych od ojca (co może budzić wątpliwości, jednak nie zostało zakwestionowane w skardze kasacyjnej) zastosował przyjętą na gruncie tego prawa wykładnię wykluczającą potraktowanie tak uzyskanych dochodów jako bazy ustalenia alimentów objętych obowiązkiem rekompensaty w formie renty z art. 844 ust. 2 BGB. W związku z obowiązkiem wykładania i stosowania obcego prawa materialnego tak, jak

obowiązuje w obcym państwie, było to stanowisko prawidłowe. Hipotetyczne możliwości zalegalizowania pobytu, a nawet zatrudnienia w przyszłości nie uzasadniały dokonywania ustaleń w oparciu o dochody osiągnięte z naruszeniem prawa. Zamiast tego Sądy przyjęły za punkt wyjścia możliwości zarobkowe H. M. ocenione według warunków krajowych w analogicznej branży jak ta, w której pracował zagranicą. Sąd Apelacyjny porównał je także z hipotetycznymi dochodami uzyskiwanymi legalnie w Belgii (a więc opodatkowanymi i obciążonymi innymi obowiązkowymi świadczeniami), otrzymując wielkości zbliżone (2 000 zł). Od tej kwoty odjął koszty utrzymania H. M. w Belgii i w konsekwencji określił sumę, jaką mógł on świadczyć na rzecz rodziny, rozdzielając ją na powodów. Tak wyłożony § 844 ust. 2 BGB nie może być skutecznie zakwestionowany przez skarżących. Wyniki jego stosowania uzależnione były od rezultatów postępowania dowodowego i wykazania przez powodów dochodów, jakie H. M. był w stanie osiągnąć legalnie. Zarzuty dotyczące wysokości konkretnych kwot zarobków nie dotyczą jednak wykładni lecz stosowania art. 844 ust. 2 BGB. Uwzględnienie otrzymywanych przez powodów rentowych świadczeń z ubezpieczenia społecznego przy ustalaniu stopnia zaspokajania potrzeb nie budzi zastrzeżeń, gdyż są to świadczenie przeznaczone na potrzeby osieroconej rodziny osoby ubezpieczonej. Cel tego świadczenia jest więc analogiczny jak cel świadczenia alimentacyjnego.

c) następną grupą zarzutów dotyczy wykładni § 249 BGB samodzielnie oraz w powiązaniu z art. 253 BGB

- Skarżący kwestionują wykładnię zawartego w § 249 BGB pojęcia obowiązku doprowadzenia do stanu, który istniałby, gdyby nie nastąpiła okoliczność zobowiązująca do odszkodowania. Ich zdaniem Sąd Apelacyjny błędnie uznał, że przepis ten dopuszcza przyznanie jedynie częściowego odszkodowania, nie w pełni naprawiającego szkodę, co wyraził przyznając powodom zbyt niskie odszkodowania. Argumentacja taka oderwana jest od poglądów wyrażonych przez Sąd Apelacyjny, który wyłożył zakres obowiązków pozwanego zakładając, że przyznane odszkodowanie powinno możliwie najskuteczniej wypełniać zadania przewidziane w art. 249 BGB, także wówczas, kiedy ma naprawić szkodę niemajątkową. Różnice w ocenie, czy zadanie to zostało przez Sąd Apelacyjny

wykonane należą do sfery stosowania wyłożonej normy prawnej, nie mieszczą się więc w zgłoszonym zarzucie błędów wykładni.

- W ramach zarzutu nieprawidłowej interpretacji § 249 BGB skarżący podnoszą także pominięcie, że przepis ten przewiduje przejście na spadkobierców roszczeń za cierpienia i śmierć, jakie przysługiwały H. M. Po pierwsze jednak wskazany przepis nie dotyczy przejścia na spadkobierców ewentualnych roszczeń spadkodawcy, po drugie zaś jest to zupełnie inne roszczenie, z innego tytułu i oparte na innych podstawach faktycznych niż żądania zgłoszone przez powodów w postępowaniu pierwszoinstancyjnym i rozpatrywane przez Sądy obydwu instancji, co powoduje, że zgłoszony w postępowaniu kasacyjnym zarzut jest bezprzedmiotowy.

d) Ostatni zarzut dotyczy naruszenia art. 45 w zw. z art. 178 ust. 1 Konstytucji RP przez powoływanie się na praktykę sądów niemieckich, co doprowadziło do rażącego ograniczenia praw powodów do uzyskania pełnego naprawienia szkody. Powodowie nie sprecyzowali sposobu naruszenia wskazanych przepisów, należy jednak uznać, że za sprzeczne ze wskazanymi przepisami uważają stosowanie prawa niemieckiego w sytuacji, kiedy prawo polskie przewiduje dodatkowe podstawy prawne umożliwiające uzyskanie wyższych świadczeń. I ten argument jest chybiony. Przewidziane w powołanych przepisach prawo do sprawiedliwego, jawnego i bezzwłocznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, obsadzony przez sędziów niezawisłych i podlegających tylko Konstytucji i ustawom mieści w sobie obowiązek rozpatrzenia sprawy zgodnie z obowiązującym prawem. Podleganie ustawom równoznaczne jest z nakazem ich przestrzegania. Skoro więc art. 9 i 91 Konstytucji zobowiązuje do przestrzegania wiążącego Rzeczpospolitą Polską prawa międzynarodowego i ustanawia pierwszeństwo ratyfikowanych umów międzynarodowych przed prawem wewnętrznym, sprawa, w której należy stosować prawo obce musi być rozpoznana według prawa dla niej właściwego. Różnice między systemami prawnymi różnych państw są faktem, który spowodował potrzebę wprowadzenia przepisów kolizyjnych, wskazujących prawo właściwe w wypadkach, kiedy w sprawie występują elementy międzynarodowe. Określenie prawa właściwego dokonane według zasad wynikających z norm kolizyjnych wyznacza przepisy,

według których sprawa powinna być rozstrzygnięta. To, że według przepisów innego kraju sprawa mogłaby zakończyć się odmiennym wyrokiem, korzystniejszym dla jednej ze stron i mniej korzystnym dla drugiej nie może być argumentem podważającym prawidłowość orzeczenia wydanego na podstawie prawa właściwego.

Z przytoczonych względów skarga kasacyjna powodów podlegała oddaleniu (art. 398¹⁴ k.p.c.).

Orzeczenie o kosztach procesu wynika z treści art. 102 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ i art. 391 § 1 k.p.c. Położenie materialne powodów, ich stan zdrowia i tragiczne okoliczności, które legły u podstaw zgłaszanych żądań uzasadniają odstąpienie od obciążania powodów kosztami postępowania kasacyjnego, mimo przegrania sprawy.

Natomiast rozstrzygnięcie o kosztach pomocy prawnej udzielonej powodom z urzędu uzasadnia § 19, § 2, § 6 pkt 7 i § 13 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz. U. Nr 163, poz. 1348 ze zm.). Ponieważ pełnomocnik reprezentował wszystkich powodów, którzy mieli status współuczestników materialnych, przysługuje mu jedno wynagrodzenie (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2007 r. III CZP 130/06, OSNC 2008/1/11 oraz postanowienie tego Sadu z dnia 7 kwietnia 2011 r., IV CZ 142/10, Lex nr 785282).

jw